

Romanda Roman Okuyan Kadınlar¹

The Women Who Read Novels in Novels

Öznur ÖZDARICI*

Özet: Tanzimat dönemi romanında romanın şahıs kadrosunu oluşturan kadın kahramanlar toplumun her alanında olduğu gibi yeni bir medeniyet dairesine girmenin daha yerinde bir ifadeyle “eşik”te olmanın acemiliklerini bünyelerinde bizzatı yaşayan kahramanlardır. Bu dikkatle söz konusu roman kahramanları, okudukları romanlarda yer alan Batılı hemcinslerinin olaylar ve durumlar karşısında ne gibi davranışlar sergilediklerine dikkat eder ve gündelik hayat içerisinde karşılaştıkları durumlar ve olaylar karşısında onları model alıp onlar gibi davranma yolunu seçerler. Bahsi geçen bu etkileşim aynı zamanda yeni bir kimlik oluşturma çabasını da gözler önüne serer.

Bu çalışmada romanın erken dönem örneklerinden hareketle Tanzimat romanında değişimin öznesi ve öncüsü olan kadın karakterlerin üstlendikleri roller ve kabiliyetler doğrultusunda ortaya örnek olabilecek bir model çıkarmak adına söz konusu kimlik inşasını nasıl ortaya koydukları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat romanı, kadın, kimlik, modernizm.

Abstract: Women who constitute the people figures of novels in Tanzimat period are characters who experience the ineptitude of civilization circle of the society in other words being on the verge of old and modern. Accordingly, these novel characters pay attention to how their Western sisters react to different situations and events and take them as a model for the experiences in their daily lives and

1 Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Kadın Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (ESKAM) tarafından 6-8 Mart 2012 tarihinde düzenlenen I. Kadın Araştırmaları Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuş metnin genişletilmiş halidir.

* Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

choose to behave in the same way. This interaction puts forward an effort to create a new identity.

In this study, considering early period samples of Tanzimat novels, how woman characters, who are the subject and pioneer of the change, puts forward the identity production process by means of roles and abilities which were taken on by themselves are emphasized.

Keywords: Tanzimat novel, woman, identity, modernism.

Genel olarak insanın özel olarak kadının okuma ve araştırma faaliyeti herhâlde “kendi kimliğini saptama çabası”nın bir yansıması olsa gerek. Okuyan kadın profili Tanzimat’tan bu yana Cumhuriyet dönemini de içine alabilecek geniş bir yelpaze içerisinde gözler önüne serilir. Söz konusu dönem romanlarının pek çoğunda okuduğu romanlardan oldukça etkilenen ve orada gördükleri kişileri ve onların hayat karşısında takındıkları tavırları modelleyip kendi hayatlarına uyarlayan ve bunu birer hayat düsturu haline getiren kadın kahramanlar ile karşı karşıya geliriz. Bu dikkatle hayatı kitaplardan öğrenme yolunu seçen, romanları başucu kitabı yapan kadın, tecrübeleri ve kitapların kendisine açtığı pencereden öğrendikleri sayesinde okumayan hemcinslerine oranla hayat karşısında daha dikkatli, ayık ve hep bir adım öndedir. Gürbilek, kuruluş dönemi romanlarında okuyan kadın tipinin “züppe, metres ve mürebbiye” ile birlikte vazgeçilmez bir figüre dönüştüğünü belirtir. (Irzık, S.-Parla J., 2004: 278). Kadının hassas, nahif ve kırılgan yapısı onu okuduğu romanları yaşamaya ve romanda yer alan kişiler ve durumlarla aynılaşmaya iter. Bu durum aynı zamanda bir kimlik arayışının da ifadesi olarak düşünülmelidir. Romana bu kadar kapılma ve etkilenmişlik hâli bazen yer yer gerçeğe bağıni yitirmiş ve sadece itibarı metnin şartlarıyla dış dünyaya bakan kadın kahramanlar vücuda getirir. Roman, kadın için eksik kalan bir yanını tamamlayan, bir boşluğu dolduran, hayat karşısındaki dikkat algısını geliştirip pekiştiren bir rehberdir aynı zamanda. “Kadınlara, aşkta, intikamda, ihanet ve intiharda tuhaf bir biçimde hep romanlar eşlik” eder. (Irzık, S.- Parla J., 2004: 284).

Ahmet Mithat Efendinin romanlarında da genellikle elinde bir kitap olan ve okuyan kadınlar ile karşılaşırız. Yazarın “Dürdâne Hanım” adlı romanında Ulviye Hanım edebiyata oldukça meraklı biridir. Roman, tiyatro, şiir ve inşa vadisinde ne çıkarsa hepsini alıp okur. Hatta bu konularda bazı yazarlar ile mektuplaşır. (s. 65). Dürdâne’nin hayatında hiç roman okumadığını söylemesi bu tür konularda merakı üst seviyede olan Ulviye’yi son derece şaşırtır. Kendi kendine, Dürdâne bu türden kitapları zamanında büyük bir dikkat ile okumuş olsaydı erkeklerin ve kadınların durumu hakkında bilgi sahibi olup kendisini böylesine kötü durumlara düşürmezdi diye düşünür. (ss. 146-147). Romanda Dürdâne ile Ulviye Hanım, yetişme tarzları, eğitim şartları ve birbirine taban tabana zıt olan mizaçları ile tanıtılır. Ulviye Hanım, edebiyata ve okumaya meraklı, üç dil bilen ve tecrübeleri sayesinde dış dünyaya karşı hazırlıklı bir kadındır. Dürdâne ise onun tam zıddı

olan özellikleri ile karşımıza çıkar. Onun genç kız heyecanı ile tecrübesizliğinden ve bilgisizliğinden kaynaklanan birtakım sebeplerle gayr-i meşru bir aşk ilişkisi yaşaması, bunun sonuçlarını düşünmemesi kötü sonunu hazırlar. Ailesinin gerekli ilgiyi göstermemesi ve yanlış eğitim sisteminin sebep olduğu aksaklıklar da bu kötü sonu hazırlayan etkenler arasındadır. Ulviye, iyi eğitilmiş, girişken ve şeytanî zekâyâ sahip bir kadındır. Dürdâne'nin dış dünyaya ait hususiyetleri kitaplardan bile tanımayışı genç kızların eğitimine önem verilmesi konusunda yapılan bir vurgu olarak düşünülmelidir. Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanında Dürdâne Hanım Ulviye ile bir konuşması esnasında ona romanın ve tiyatronun ne olduğunu hiç bilmediğini, hayatında hiç roman okumadığını sadece birkaç defa Bağlarbaşı'nda oyunu görmek için tiyatroya gittiğini anlatır. (s. 146). Okumaz yazma bilir; ancak bu tür şeylere ilgisi olmadığı ve bunlardan uzak kaldığı için hayat karşısındaki deneyimi eksiktir.

Yazarın “Felâton Bey İle Râkım Efendi” adlı romanında yer alan kadın kahramanlardan biri olan Polini; Racine, Molière vs. gibi şairlerin eserlerini eline alıncaya etkili bir şekilde okur. Karşısındakileri duygusal bir havaya sokmakta ustadır. Hitâbeti güçlüdür. (s. 71). “Felâton Bey İle Râkım Efendi” romanının bir diğer kahramanları olan Can ve Margrit, Râkım Efendiden Arapça dersler alırlar. (s. 20). Türkçe kelimeleri öğrenip bir deftere kaydeder ve ezberlerler. (s. 33). Osmanlı şiirine karşı ayrı bir ilgileri vardır. Şiiri ezberledikten sonra dinleyiciyi mest edecek tarzda okurlar. İngiliz şiirinin insana zevk vermediği düşüncesindedirler. Bu nedenle Fransız şiirini daha çok severler. Ancak Türkçeyi öğrendikten sonra Fransız şiirinden de vazgeçmişlerdir. (s. 58). Farsça öğrenerek Hafız'ın gazellerini ellerinden düşürmezler. (ss. 102-103).

“Paris'te Bir Türk” adlı romanın kahramanı Cartrisse'nin hikâye ve tiyatroya oldukça büyük bir merakı vardır. Fars edebiyatına ilgi duyar. Türk ve Arap edebiyatları ile de meşgul olmuşsa da bunlar Farişi kadar kolay gelmeyip uğraşmayı bırakmıştır. (ss. 14-15). İstanbul seyahatnamesini okumuştur. (s. 26). Aynı romanda yer alan Madame Yvonne, edebiyata meraklıdır. (s. 175). Yine Ahmet Mithat'ın söz konusu romanının kahramanı Hemşire Anne, çok okumuş ve okuduğunu sindirmiş bir kadındır. Dini konularda engin bir bilgisi vardır. (s. 255). Bahsi geçen romanda yer alan Gabrielle, mesleği gereği pek çok yazarın eserini okumuş ve ezberlemiş bir aktristtir. (s. 14). Madame Trouville, kitaplar konusunda bilgi sahibidir. Madame Celnardé'nin “Cemiyetler Oyunu”, Monsieur Richard'ın iki cilt olan “İlmi Telkin Eder Salon Oyunları” ve Monsieur Lebrun'un akıl, hesap ve zar oyunlarına ilişkin kitabını okumuştur. (s. 389).

“Kafkas” romanında yer alan Katerina dö Branoviç, evde her isteği eksiksiz yerine getirilerek yetiştirilmiş olan bir genç kızdır. Öyle ki Slav lisânı ile basılmış olan kitapların her çeşidine kütüphanesinde rastlamak, en meşhur ressamın eserlerinden birer numuneyi odasının duvarlarını süslerken bulmak mümkündür.

Ayrıca bunların yanı sıra görüşüp konuştuğu pek çok kimsenin resimlerinin yer aldığı birkaç albüm ile çeşitli türden ve renkten birçok böceğe ait bir koleksiyona da rastlanır. (s. 16). O, ayrıca kitaplara, edebiyata ve özellikle de şiir ve inşa konularına meraklı bir genç kızdır. (s. 18). Yazarın “Çengi” adlı romanında geçen roman kahramanı Saliha Molla, efsun, büyü, peri, cin hikâyeleri ve ilm-i simyâ konularında derin bilgisi olan bir kadındır. (s. 8).

Nabızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanının başkahramanı olan Zehra, okur-yazar bir kadındır. Annesiz büyüyen Zehra, aşkı ve hayatı romanlardan öğrenmiştir. Kocasını başka bir kadına kaptırınca kıskançlık ve intikam duyguları içinde Monte Kristo’yu üçüncü kez okur ve kontun düşmanlarından intikam alış biçimini keşfetmeye çalışır. (s. 80). Zehra, kitap okumayı sever. Hatta okuduğu kitaplarda aşk üzerine pek çok şeye tanık olmuştur. (ss. 25-26). Her gün mutlaka kitap ve gazete okumayı ihmal etmez. (s. 32). Aynı romanda bir cariyeye olan Sırrı cemal de roman okumayı seven bir diğer bir kadın karakter olarak aksettirilir. (s. 93).

Kızların eğitimi konusunu ihmâl edilmiş bir konudur. Toplumsal fayda bakımından erkeklerin eğitiminin ön plana çıkarıldığı ancak kızların eğitimi konusunun âdetler ve anelerin arzularına göre ele alındığını bir toplumda kızların okumaktan çok ev işleri ve kocaları ile ilgili hususlarda çaba göstermeleri istenir. Yuvayı yapanlar, yıkanlar, ev işlerini bütün ayrıntıları ile düzenleyenler ve dolayısıyla bütün insan soyunu en yakından ilgilendiren hususlarda karar verenler kadınlar olduğu için kadının eğitimi meselesi önem arz etmektedir. Erkeğe yön veren, yuvayı düzenleyen, çocuğu yetiştiren kadının daha genç yaşlardan itibaren eğitilmeye ihtiyacı vardır. Kadın, iyi bir eğitimle erken yaşlardan itibaren yetiştirildiğinde önce kendine sonra yaşadığı topluma fayda sağlayan bir birey olma özelliğini de bünyesinde taşır. Ancak kadının eğitimden yoksun oluşu kendisiyle birlikte çevresine de zarar verir. Bu zarardan ilk etkilenenler de pek tabii ki eğitim-siz bir anne elinde yetişen çocuklar olacaktır. (Fenelon, 1967:1-2).

Çağatay Uluçay, “Harem” adlı kitabında hareme alınan cariyelerin bu işle vazifeli kalfalar tarafından terbiye, nezâket ve saygı gibi konularda büyük bir dikkat ve titizlik ile yetiştirildiklerini belirtir: *“İster odalık olarak, ister güzel olacağı düşünülerek 5-6 yaşında iken alınmış bu cariyeler, istikbalin ikballeri, kadın efendileri ve valde sultanları olacaklarından okuyup yazmalarına, saray görgülerini iyi öğrenmelerine son derece dikkat edilirdi. Hele padişah hanımı olacak olanları, haznedar usta büyük bir ustalık ile yetiştirir, efendisine yaraşır bir kadın olmasını sağlardı.”* Saray içerisinde cariyelerin yalnızca güzel ve kabiliyetli olanlarına okuma-yazma öğretmiş, diğerleri göz ardı edilmiştir. Ancak cariyeler Müslüman olduklarından Kur’an okumayı bilmek zorundadırlar. (Uluçay, 1985:18).

Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt” romanında Dilber, evdeki işleri bitince hanımının kızı Atiye ile okula gider, akşamları okuldan birlikte dönerler. (s. 13).

Sıkıntılı geçen hayatı içerisinde Dilber'in en büyük arzusu okula gitmektir. Okul, onun için bir bakıma hürriyete açılan bir penceredir. Orada diğer çocuklar ile birlikte olduğu zaman kendisini bir esir gibi görmez, kendini onlar gibi sıradan bir birey olarak algılar. Bu ortamda kimse ona onurunu zedeleyici, insanlık haysiyetini tahkîr edici tarzda tutum ve davranış içerisinde girmez. Hatta içinde bulunduğu üzüntü ve ızdırapla derslerine daha çok gayret eder. Onun bu çabası hocasından zaman zaman takdirler almasına vesile olur. Bütün bunlar üzüntüsünü bir nebze olsun hafifletmeye yeter. Okul ortamında edindiği arkadaşlıkların da Dilber'in kendini iyi hissetmesi yönündeki payı yadsınamaz. (s. 14). Okuma yazma bilir, derslerine olan ilgisi yoğundur. Dilber'in eğitimi için dersler alması yeni evinde de devam eder. (s. 45). Yaz günleri öğle vakitleri eline bir Fransızca kitap alarak görülmemek için bahçenin kameriyesinin en gizli köşesine oturur ve Paul ve Virginie'yi okumaya koyulur. Kitap okumak onun en büyük zevkidir. Romandaki Virjin'in saadetine gıpta eder, kendi hâlini düşünerek o da bu türden ateşli bir muhabbete ihtiyaç duyar. Romanı okudukça Virginie'nin trajik sonu gözlerinden yaşlar dökülmesine sebep olur. (s. 46). Okuduğu romanla aynileşerek onu içinde hissederek ve kitabın ona hissettirdikleri doğrultusunda düşünceler üretir.

Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" isimli romanında Zehra amcasının oğlu olan Mansur ve valideleri ile birlikte hanedanın diğer emektarları gibi Ahmet el-Nasır'ın hanesine sığınır. Çünkü Fransızlar memleketlerindeki mallarına el koymuşlar ve evlerini yakmışlardır. Bunlara bedel olarak yanına sığındıkları şahsın yardımıyla Fransa hazinesinden kendilerine maaş bağlanır. Zehra, amcasının oğlu Mansur ile birlikte Ahmet el-Nasır'ın kendi çocuklarından ayırt etmediği bir ilgi ve hassasiyet ile onun tarafından terbiye olunmaya başlar. Bir Arapça hocası ile bir madmazel ve bir mösyöden ibaret birer Fransız hocası daha tutularak kendi çocukları ile beraber Zehra ve Mansur'un da eğitimine ilgi gösterir. Zehra, böyle bir eğitime başladığında henüz altı yaşındadır. (s. 23). Zehra, derslerinde son derece çalışkandır. Sınıfta hep en yüksek notlar alır. Hatta bir keresinde sınıf başı ilân edilir ve notlarının yüksekliğinden dolayı ertesi yıl da bu unvanını korur. Onun bu çalışkanlığı amcasının oğlu Mansur ile aralarında bir rekâbet ortamının doğmasına ve bu rekâbetin daha da ilerleyerek husumete dönüşmesine sebep olmuştur. (s. 27). Arkadaşlarının kendisine karşı olan alaycı tutumları karşısında tahammülü kalmayan Zehra, derslere devam etmez ve eğitimini yarıda bırakır. (s. 29). Yine aynı romanda Fatma, erkek kardeşinden ayrılmamak, eş ve evlâda karışmak suretiyle on yedi yaşından sonra başladığı ve tadına doyamadığı tahsilini bırakmamak için evlilikten vazgeçmiştir. (ss. 85-86). Zehra'nın Mansur'a olan hırsı ve düşmanlığı onu tek başına çalışmaya sevk eder. Israrları sonucu annesini kendisine bir muallime tutma konusunda ikna eder. Fakat on yaşında iken bu muallimeyi yetersiz bularak değiştirir. İkinci muallimesi her zaman Ahmet el-Nasır'ın konağına gelmek zorundaydı da Zehra, yakınında bulunan madamın konağından hoşlandığı için genellikle madamın kızı ile birlikte oraya giderek derslerine devam

eder. (s. 102). Zehra, Fransızca kitaplar okur. Her şeyi, bütün hayat tecrübesini kitaplardan öğrenmiştir. Ancak okumuş olmasına karşın seyre, sokağa, çarşıya çıkma konusunda da katı kuralları ve düşünceleri vardır. (ss. 131-132).

Hüseyin Rahmi'nin romanlarında da okuyan bir kadın profili dikkatleri çeker. Romancının "Bir Muadele-i Sevda" adlı eserinde yazar anlatıcı olan "ben", anne ve babasının kendisine bulduğu okur-yazar, dil bilen, şiire meraklı bir kız olan Bedia ile evlendirirler. Bedia, "ben" in üçüncü eşidir. (s. 22). Usûl ve âdâbına uygun konuşma ve kendini ifade ediş tarzı ile herkesin dikkatini üzerinde toplar. (s. 35). Okuduğu romanlarda kadın-erkek ilişkileri ve aşk gibi konularda fikir sahibi olmuştur. (s. 93). Şiirler yazar, Fransızca romanlar okur. Bu türden romanları yüksek ses ile okurken vurgu ve tonlamaları o derece iyi ayarlar ki, bu durum onun söz konusu yabancı dile hâkimiyetini göstermesi açısından dikkate değerdir. (ss. 97-98).

"İffet" romanında pek çok hikâye ve masal bildiğinden dolayı "Masalcı Emine" olarak adlandırılan sütçü kızı Emine Hanım, kış geceleri toplanılan evlerde eski yazılı hikâye kitaplarını okuyabilecek kadar da bilgili bir kadındır. Aşık Garip, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre hikâyelerinin tamamını bilir ve bunlara ait metinleri ve metinler içerisinde geçen beyitleri makamlarına göre okur. (Gürpınar, 1973: 90). Aynı romanda Antuvanet, okumuş, eğitilmiş bir kadındır. Şiire, edebiyata ve musikiye meraklı olan bu kadın, kocası kendisiyle ruh ikizi olmayıp okuduklarını anlamasa da ona zaman zaman şiirler okur. (s. 93). Hüseyin Rahmi'nin "İffet" isimli romanında İffet'in şiire ve güzel sanatlara karşı aşırı bir ilgisi vardır. Güzel sanatlara olan ilgisini yaptığı el işlerinde ortaya koymaya çalışır. (s. 45). Doktor Bey ile edebiyat ve sanat konusunda uzun uzadıya sohbet eder. Resim sanatı konusundaki görüşlerini şu şekilde açığa vurur:

"Bilmem ki nedendir? Ben her yapıtta, yapıcının bir kalem dokunmasıyla nezaketini, bir fırçanın sürülmesiyle güzelliğini bozmaktan çekinerek korka korka heyecanla, hafif hafif gezindiği yerleri severim... Resimde gizlileri çeken, boyaları süren el değil; fikir, hiçbir araç kullanmaksızın kendi sürmüş sanılmalı. "Deha" belirtisi, işte nasıl çizildikleri belli olmayıp doğanın haznelerini yansılabilmekten uzak, bir zekâ gölgesi gibi kâğıt üzerine düşüren ustaların bu güçlerine denir." (s. 48).

İffet, okuduğu şeyler konusunda seçicidir. Zor beğenir. Boş vakitlerini okumakla geçirir. Fakat okuduğu yirmi, otuz kitaptan yalnızca birkaçını kendi duygularına yakın bulur. Yazarın anlatmak istediği ile kendi düşüncesi arasında bağ kuramazsa çabuk sıkılır. Okuduklarını derinlemesine düşünür. Duygularına tercüman olan şeylere kitaplarda denk geldiği zaman çok sevinir. Şairin maddî olandan uzaklaşıp yüce olanı anlatmak için farklı yollar denemesini ister. (ss. 45-46). Kardeşi Sabri'ye Arapça, Farsça, Fransızca, tarih, coğrafya, kitâbet ve hesap konularında dersler verir. (s. 49). Edebiyat denildiği zaman yalnızca yazma üslûplarına önem veril-

diğini, ancak fikrin de bir o kadar önemli olduğunu vurgular. Sözcüklerin yalnız şekil özellikleri ile sınırlı kalmayıp onların anlam derinliğine inilmesi gereklidir. Bu konudaki görüşlerini açıklamaya şöyle devam eder: “(...) Bizde edebiyat denince yalnız çeşitli yazma üslupları anlaşılıyor, fikre pek o kadar önem verilmiyor. Halbuki sözcükler birer boya, birer renk gibidir. Bu renklerin yalnız güzelce kaynaşması ve uyumu düşünülmeyp bunları, tasvir edilen şeklin gerçek benliğini göstermek üzere kullanılmalı. Böyle olmazsa tasvir edilen levha boya faturasından ibaret kalır. Bir yazarın zihni sözcük zenginliğiyle ne denli bezenmiş olursa olsun; fikir bir gerçeğe bağlanmayınca yazdığı şeylerden yararlanılamaz. Çünkü o güzel, o renkli sözler, deyimler kaleminden birbiri ardınca dökülür. Yazacağı şeyi kendisi önceden gerektiği kadar bilemez. O cicili bicili sözcüklerin kaleminden çıkması, anlatımına ne biçim verirse yazacağı şey o kadarcıkla kalmış olur. Bir temel düşüncenin, bir doğal örneğin ardından kalem yürütmeyen bir yazar, sözcüklerin rastgele çıkışının esiridir. Fikir belli ve sağlam olmalı. Yazılacak şey kalemin rast gelişine, sözcüklerin doğuşuna bırakılmayıp tam tersine sözcükler o belli fikri güzelce anlatabilmek için seçilmeli.” (s. 50).

İffet’in edebiyata ve sanata olan merakında küçükken komşusu Emine Hanımdan dinlediği ve dinlerken büyük bir zevk aldığı hikâye ve masalların rolü büyüktür. (s. 90). İffet’in bilinçli bir baba eliyle eğitimine özen gösterilerek yetiştirilmesi onu diğer insanlardan farklı kılar. Gelecekteki mutluluğu ve rahatı için öğrendiği bilgiler babasının ölümünden sonra ona içinde yaşadığı sefil hayat içerisinde yardımcı olmaktan çok acı verir. Çünkü artık o, donanımı sayesinde sıradan bir insan değildir ve hayatın lezzetlerini de, acılarını da derinlemesine bünyesinde yaşayan bir dikkat ve duyuş tarzı ile dış dünyaya bakar. Böyle bir duyuş tarzı onu acıya sevk eder. Türkçeyi ilk okumayı babasından öğrenir. Anadilini biraz sökünce babası onu yedi sekiz yaşlarında iken eğitimi için Beyoğlu’nda bir Frenk pansiyonuna verir. Yalnız haftada bir gün annesini görmek için izni olan İffet, örtünme çağına kadar orada kalır. Babası kendisine bir Türkçe öğretmeni tahsis eder. Bu derslerin yanı sıra Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri alır. Eğitim Fransızca olduğu için bu dille kendisini daha rahat ifade eder. Türkçede gördüğü yetersiz derslerden sonra bu dildeki açığını Türk yazarlarına ait çok sayıda kitap okuyarak kapatır ve bu sayede kendine has bir anlatış üslubu geliştirir. Öğrenimi süresince pansiyonda geçirdiği günlerden iyi hislerle bahseder. (ss. 91-92).

“Mutâllaka” romanında Âkile Hanım, kitap ve gazete okur. İstanbul’da çıkan kitap ve gazeteleri elinden geldiğince takip etmeye çalışır. Roman okumayı sever. Yazma ve imlâ konusunda da ustadır. (ss. 10-11). Geceleri okumaya dalıp geç saatlere kadar uykusuz kalır. (s. 40). “Mürebbiye” adlı romanda Anjel, uykusu kaçtığı vakitler geceleri “Les aventures d’un garnison”, Marie Erobinet’in “Les amours d’un chevalier de Faublât”, “Les tableaux vivants” (Canlı Tablolar) türünden kitaplar okur. Bu değerli kitaplarını kimsenin göremeyeceği yerlerde saklar. (Gürpınar,

1954: 60). Anjel, okuma-yazma bilen, kitaplara meraklı bir kadındır. Mösyö Baudelaire adlı yazarın kitaplarını okumuştur, konu itibariyle olaylara âşinâ bir profil çizer. Mösyö Baudelaire, içerik olarak tıpkı Anjel'in hayat hikâyesine yakın, onun başından geçen olayları anlatan kitaplar kaleme aldığından Anjel, bu türden kitaplara kendini bulduğundan ötürü ayrı bir ilgi duyar. (s. 19). Aşkî “*dilbazlık*” ve “*kurnazlık*” derecelerinde tasvir eden Anjel, samimî, temiz ve büyük aşkları kitaplardan tanır. Gerçek hayatta böyle aşkların olmadığı kanaatindedir. Bu konu hakkındaki görüşlerini dile getirirken “Paul ile Virginie”, “La dame aux camélia”, “Nana”, “Paul Bourget’in “Mensonge”, gibi eserlerden/eserinden örnekler sunar. Ona göre aşk kavramının içi boşaltılmış ve kavram sathîleştirilmiştir. Hatta söz konusu hikâye ve romanlarda geçen kahramanlara artık hemen hemen herkes garip bir nazar ve hayretle bakmaktadır. (s. 26). Hüseyin Rahmi'nin “Metres” isimli romanında Matmazel Parnas, okuma-yazma bilir. Kitap okur, gazeteleri takip eder. Öyle ki Reyhan Beyin Fransız edebiyatı konusunda sarf ettiği yarım yamalak cümlelerin oradan buradan çalma sözler olduğunun farkına varır. (Gürpınar, 1945: 129).

Kavcar, Servet-i Fünûn romanının hemen hemen bütün romancılarında olduğu gibi Halit Ziya Uşaklıgil'in romanlarında da romanlarının şahıs kadrosunu oluşturan kahramanların modern kültür ve yaşayış tarzının çeşitli yönlerini işaret edip yayma konusunda büyük çaba gösterdiklerini belirtir. Roman kahramanları Batılı tarzda eğitim-öğretim görmüş, bakış açıları geniş, yeniliklere açık, sanat ve zevk yönünden gelişmiş kimseler olarak karşımıza çıkarlar. (Kavcar, 1985:11). Bu durumu, romanların şahıs kadrosunda yer alan kadın kahramanlar için de genellemek yanlış olmaz. Nitekim tıpkı Servet-i Fünuncuların hemen hemen hepsinde olduğu gibi Halit Ziya da, çeşitli açılardan gelişmenin, incelmeyen ve zenginleşmenin tek yolunun ancak ve ancak okumaktan geçtiğini anlamış ve roman kahramanlarının eğitim düzeyi bakımından belli bir seviyenin üstünde olmasına dikkat etmiştir.

Halit Ziya Beyin “Bir Ölünün Defteri” adlı romanındaki şahıs kadrosunda yer alan kadın kahramanlardan biri olan Nigâr, okuma-yazma bilir. Yazı yazarken imlâda bazen hata yapar. (s. 37). Nigâr amcasının oğlu ile bazı geceler kitaplar ile ilgili konuşmaktan zevk alır. Elinde her türden kitaba rastlamak mümkündür. Fakat bu kitaplardan özellikle hangilerinin hoşuna gittiği konusu tam anlamıyla bir belirsizlik arz eder. Tam anlamıyla bir kitap tutkunudur Nigâr. Şiiri sever. (ss. 54-55) O, şiir hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder: “(...) *insan yaşamak için fikrine bir parça şîr karışdırmalıdır, i'tikadındayım. Şîrsiz fikir, renksiz çiçeğe benzer. (...) Şîri sevmemekde imkân aramak için grubun hüznünü, fecirin neşvesini, semanın laciverd rengini, bütün tabi'atın bedia'larını anlamayacak, bütün bu ulvî şey'lere karşı kaydsız kalacak bir tabi'at tasavvur edebilmelidir.*” (ss. 55-56). Şiire o kadar hayrandır ki onu kalp üzerinde derin tesirleri olan bir sihire benzetir. Şiirin eşyaya bir ulviyet kazandırdığı görüşündedir. (s. 56).

Yazarın “Nemide” adlı romanının kahramanı Nemide, daha beş yaşında iken kitaplara meraklı bir çocuktur. Kitapların içindeki resimlere bakar. Yapraklarını çevirip dikkatli nazarlarla içindekilere inceler. (s. 33). Uzun kış geceleri babasının ayakları altında seccadeye uzanıp kitaplara dalmak hoşuna gider. (s. 38). Nâ’îl’in Tıbbiyeye gideceğini; ancak kendisinin gidemeyeceğini duyduğunda derinden üzülür. Önüne oyuncakları, resimleri ve çok sevdiği “Musavver Medeniyet” mecmuasını konulduğu hâlde onu teskîn etmek bir türlü mümkün olmaz. (s. 40-41). Bu itici güç ile ertesi gün elinde bir elifba ile babasının karşısına çıkan Nemide, o ândan itibaren babasından düzenli olarak günde iki kere ders almaya başlar. Her derste babasına ilk sorusu Nâ’îl’in de bu öğrendiklerini bilip bilmediğidir. Babası kızının Nâ’île yetişme hırısı ile gösterdiği çabanın farkında olduğundan ve kızının zayıf bünyesini yormak işine gelmediğinden bu sorulara onu yücelten olumlu cevaplar verir. Nemide, ders hususunda o kadar heveslidir ki babası Şevket Bey, Cuma gününün tatil olması için kızını zor ikna etmiştir. (s. 42). Yalnız olduğu ânlarda zamanının çoğunu babasının kütüphanesindeki kitapları kurcalamak ile geçirir. (s. 77).

Sonuç olarak bahsi geçen romanlarda yer alan kadınların çoğunluğu belli bir tahsil görmüş olma özellikleri ile dikkatleri üzerlerinde toplarlar. Söz konusu bu kadınlar, okuma-yazmanın yanı sıra yabancı dil bilirler. Bu dönem romanlarında roman okuyan yerli ve Batılı kadın karakterler göze çarpar. İlk dönem romanlarımızda romanın şahıs kadrosunu oluşturan kadın kahramanlar toplumun her alanında olduğu gibi yeni bir medeniyet dairesine girmenin daha yerinde bir ifadeyle “eşik”te olmanın acemiliklerini bünyelerinde bizatihi yaşayan kahramanlardır. Bu dikkatle söz konusu roman kahramanları okudukları romanlarda yer alan Batılı hemcinslerinin olaylar ve durumlar karşısında ne gibi davranışlar sergilediklerine dikkat eder ve gündelik hayat içerisinde karşılaştıkları durumlar ve olaylar karşısında onları model alıp onlar gibi davranma yolunu seçerler. Bahsi geçen bu etkileşim aynı zamanda yeni bir kimlik oluşturma çabasını da gözler önüne serer. Roman, onlar için hayat tecrübelerini arttıran, hayat karşısında onlara ışık tutan bir rehberdir.

Romanın erken dönem örneklerinden hareketle Tanzimat romanında değişimin öznesi ve öncüsü olan kadın karakterlerin üstlendikleri roller ve kabiliyetler doğrultusunda ortaya örnek olabilecek bir model çıkarmak adına söz konusu kimlik inşasını nasıl ortaya koyulduğu romancıların kaleminden ve o dönemin dikkatinden hareketle zaman koridorlarından geçerek günümüze kadar gelmiş ve edebî metnin imkânları içerisinde okuyucuya aksettirmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmet Mithat Efendi, 2000. Çengi. TDK Yay., Ankara.

_____, 2000. Dürdâne Hanım. TDK Yay., Ankara.

_____, 2000. Felâton Bey ile Râkım Efendi. TDK Yay., Ankara.

_____, 2000. Kafkas. TDK Yay., Ankara.

_____, 2000. Paris'te Bir Türk. TDK Yay., Ankara.

Fenelon, 1967. Kızların Eğitimi, (Çev: Bahattin Fırtına-İsa Öztürk). Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.

GÜRPINAR, H. R., Bir Muadele-i Sevda. Hilmi Kitabevi, Gün Basımevi, İstanbul.

_____, 1973. İffet. (Beşinci Baskı), Atlas Kitabevi, İstanbul.

_____, 1945. Metres. Hilmi Kitabevi, İstanbul.

_____, Mutallâka. Hilmi Kitabevi, Marifet Matbaası, İstanbul.

_____, 1954. Mürebbiye. (3. Baskı), Hilmi Kitabevi, İstanbul.

IRZİK, S.-PARLA J., 2004. Kadınlar Dile Düşünce –Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet-. İletişim Yay., İstanbul.

KAVCAR, C., 1995. Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı. (2. bsk.), AKM Yay., Ankara.

Mehmed Murad, 1999. Turfanda mı Yoksa Turfa mı?. Akçağ Yay., Ankara.

Nabizâde Nâzım, Zehra. Akçağ Yay., Ankara.

ÖZDARICI, Ö., Temmuz 2010. Türk Romanında Kadın (1872-1900). Kırıkkale Üniversitesi SBE (Doktora Tezi), Kırıkkale.

Samipaşazâde Sezai, 2000. Sergüzeşt. (3. Baskı), Akçağ Yay., Ankara.

ULUÇAY, Ç., 1985. Harem II. (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

UŞAKLIGİL, H. Z., 1944. Bir Ölünün Defteri. Hilmi Kitabevi, İstanbul.

_____, 1943. Nemide. Hilmi Kitabevi, İstanbul